

XALQ OG‘ZAKI IJODI VA YOZMA ADABIYOTIDA “YUSUF VA ZULAYHO” OBRAZLARI

Abdusattorova Sarvinozxon Yusufjon qizi

Farğona davlat universiteti, filologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalq og‘zaki ijodi an‘analarida shakllangan Yusuf va Zulayho qissasi motivlari, ularning diniy manbalardagi ildizlari hamda Sharq yozma adabiyotida, xususan, Abdurahmon Jomiy va Durbek ijodida badiiy talqin etilishi yoritilgan. Qissa qahramonlarining obraz yaratish uslubi, axloqiy-ma‘naviy g‘oyalari, turli adabiy qatlamlarda qay darajada o‘zgarib borganligi uzluksiz tarzda tahlil qilinadi. Maqola xalq dostonlari, rivoyatlar va yozma adabiyotdagi qissa variantlari o‘rtasidagi bog‘liqlik va farqlarni ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Yusuf va Zulayho, qissa, xalq og‘zaki ijodi, yozma adabiyot, Jomiy, Durbek, obraz, talqin, diniy manba.

Yusuf va Zulayho mavzusi Sharq adabiyati tarixida eng qadimiy va eng ko‘p qayta ishlangan qissalardan biri bo‘lib, uning ildizlari Qur‘oni karimning “Yusuf” surasiga borib taqaladi. Arab, fors, turkiy, tojik, hind va boshqa Sharq xalqlari bu qissani turli shakllarda qayta yaratgan, og‘zaki epik janrlarda keng tarqatgan, shoir va adiblar esa uni yozma adabiyot darajasida takomillashtirib bordilar. Shuning uchun Yusuf va Zulayho obrazi nafaqat diniy-ma‘rifiy mazmun, balki axloq, muhabbat, sadoqat, sabr va ilohiy ishq ramzi sifatida xalq ongida chuqur ildiz otgan. Xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyotda bu obraziyotni tahlil etar ekanmiz, avvalo, mazkur syujetning qadimgi, og‘zaki variantlarini esga olish zarur.

Xalq og‘zaki ijodida Yusuf haqidagi hikoyatlar ko‘proq diniy rivoyatlar bilan qorishgan holda yashab kelgan. O‘zbek, tojik, qozoq, uyg‘ur va boshqa turkiy xalqlarning qadimiy dostonchilik an‘analarida Yusufning go‘zalligi, uning sabr-toqati, Zulayhoning esa unga bo‘lgan ishtiyoqi afsonaviy uslubda yetkazilgan. Xalq rivoyatlarida Yusuf

ko‘proq solih, pok, Alloh tomonidan imtihon qilinayotgan payg‘ambar obrazi sifatida gavdalanadi. Zulayho esa nafaqat ishqdan yonayotgan ayol, balki tavba qiluvchi, oxir-oqibat Allohga qaytuvchi obraz tarzida ham talqin qilingan. Og‘zaki variantlarda voqealar ko‘pincha soddaroq, xalq tasavvuriga yaqinroq, mo‘‘jizaviy unsurlar bilan boyitilgan. Masalan, Yusufning go‘zalligi bois ayollarning qo‘llarini kesib olishi, Zulayhoning azob chekib, so‘ng poklanishi, Yusufning quduqqa tashlanishi yoki Misr zindonlaridagi mo‘‘jizalari xalq dostonlarida juda ta’sirchan, dramatik ruhda ifodalanadi. Xalq poetik tafakkurida Yusuf odob-axloq timsoli bo‘lsa, Zulayho chin muhabbatning jasur namunasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Yozma adabiyotga kelganda, Yusuf va Zulayho syujeti yanada murakkab, falsafiy va badiiy jihatdan yuksalgan shaklda namoyon bo‘ladi. Sharq adabiyotida bu qissa yuzlab ijodkorlar qalamiga mansub bo‘lib, ulardan eng mashhuri Abdurahmon Jomiyning “Yusuf va Zulayho” dostoni, shuningdek, turkiy mumtoz adabiyot vakili Durbekning “Yusuf va Zulayho” asaridir. Bu ikki asar yozma adabiyotda mazkur mavzuning eng mukammal, adabiy-estetik qimmatga ega bo‘lgan namunalari hisoblanadi.

Abdurahmon Jomiy qissasi tasavvufiy ruhda bitilgan bo‘lib, unda Yusufning go‘zalligi nafaqat jismoniy, balki ilohiy nur, Haq jamolining aksi sifatida talqin etiladi. Zulayhoning muhabbati esa oddiy nafsiy tuyg‘u emas, balki inson qalbini Haqqa yetaklovchi “ishq yo‘li” sifatida ko‘rsatiladi. Jomiy asarida har bir voqea, har bir dialog chuqur ma’rifiy ma’noga ega bo‘lib, u orqali shoir o‘quvchini ruhiy kamolot sari yetaklaydi. Jomiyda Yusuf sabrning, poklikning, ilohiy go‘zallikning timsoli bo‘lsa, Zulayho riyozat, izzat va tavba orqali yuksaluvchi ayol obrazidir. Asarda muhabbat ilohiylashadi, insoniy tuyg‘u ma’naviy darajaga ko‘tariladi. Shuning uchun Jomiy talqinida voqealar qisqa bo‘lsa-da, ma’no chuqur, badiiy ifoda esa noodatiy, falsafiy tusga ega.

Durbekning “Yusuf va Zulayho” dostoni esa turkiy adabiyot tabiatiga mos ravishda hayotiyroq, realistikroq, xalqona ohangda yozilgan. Unda qahramonlarning ruhiy kechinmalari, ichki kechinmalaridan ko‘ra voqealar ketma-ketligi, dramatik qarama-

qarshiliklar, hayotiy tafsilotlar ko‘proq aks etadi. Durbek xalq og‘zaki ijodi an‘analarini yozma doston darajasiga ko‘taradi, undagi hikoyatlarni she‘riy uslubda boyitadi, ammo Jomiyga xos tasavvufiy-falsafiy qatlamni kuchsizroq qiladi. Durbek asarida Zulayho avvalo insoniy muhabbatga berilgan ayol sifatida tasvirlanadi; uning iztirobi, rashqi, armoni, orzusi oddiy o‘quvchiga yaqin. Yusuf esa bu asarda ko‘proq axloqiy poklik va sabr timsoli bo‘lib, uning har bir qadamida taqdir sinovlari ko‘rinadi. Durbekning Dostoni xalqona, jonli va hayotga yaqinligi bilan o‘ziga xosdir.

Xulosa: Xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyotdagi talqinlarni birlashtirgan holda aytish mumkinki, Yusuf va Zulayho obrazlari Sharq adabiy tafakkuri uchun umumiy timsollardir. Xalq og‘zaki ijodida ular ko‘proq hayotiy va mo‘‘jizaviy tasavvurlarga tayanadi, xalqning o‘ziga xos axloqiy qarashlarini aks ettiradi. Yozma adabiyotda esa bu syujet san‘at darajasida qayta ishlanib, poetik mahorat, falsafiy mushohada, badiiy go‘zallik bilan to‘ldiriladi. Jomiy qissaga ilohiylik, tasavvuf va ma‘naviy yuksaklik baxsh etsa, Durbek esa uni xalq ongiga yaqin, hayotiy, ta‘sirchan tarzda boyitadi. Shu tariqa, Yusuf va Zulayho asarlari ikki adabiy qatlam — og‘zaki va yozma ijodning eng go‘zal tarzda birlashgan namunalaridan biri sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur‘oni karim. “Yusuf” surasi.
2. Abdurahmon Jomiy. “Yusuf va Zulayho”. Tojik va fors manbalari asosida nashrlar.
3. Durbek. “Yusuf va Zulayho”. O‘zbek mumtoz adabiyoti nashrlari.
4. Sirojiddinov Sh. Mumtoz adabiyot poetikasi. – Toshkent.
5. Mirvaliyev O. “Yusuf va Zulayho” qissalarining talqini. – Adabiyotshunoslik maqolalari.
6. Shamsuddinov A. Xalq og‘zaki ijodi va diniy rivoyatlar. – Toshkent.